

3-SINF ONA TILI DARSLARIDA O‘QUVCHILARNING LINGVISTIK KOMPETENSIYALARI USTIDA ISHLASH METODIKASI

Ilmiy rahbar: M. A. Hamrayev

Ismailova Zebo

Nizomiy nomidagi O‘zMPU

Boshlang‘ich va maktabgacha

ta’lim fakulteti 4-kurs talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada 3-sinf ona tili darslarida o‘quvchilarning lingvistik kompetensiyalarini rivojlantirishning nazariy va amaliy asoslari yoritilgan. Lingvistik kompetensiyaning mazmun-mohiyati, uning tarkibiy qismlari hamda boshlang‘ich ta’lim jarayonidagi o‘rni tahlil qilingan. Shuningdek, ona tili darslarida o‘quvchilarning fonetik, leksik va grammatik bilimlarini mustahkamlash, nutqiy faoliyatini rivojlantirishga xizmat qiluvchi samarali metod va usullar tavsiflangan. Tadqiqot natijalari o‘quvchilarning til hodisalarini ongli ravishda o‘zlashtirishlari, mustaqil fikrlashlari va nutq madaniyatini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: lingvistik kompetensiya, ona tili, boshlang‘ich ta’lim, 3-sinf, fonetika, leksika, grammatika, nutqiy faoliyat, ta’lim metodlari, nutq madaniyati.

Аннотация: В данной статье освещаются теоретические и практические основы развития лингвистических компетенций учащихся на уроках родного языка в 3-м классе. Проанализированы сущность и содержание лингвистической компетенции, её структурные компоненты и роль в системе начального образования. Кроме того, описаны эффективные методы и приёмы, направленные на укрепление фонетических, лексических и грамматических знаний учащихся, а также на развитие их речевой деятельности на уроках родного языка. Результаты исследования имеют важное значение для осознанного усвоения языковых явлений учащимися, развития их самостоятельного мышления и формирования культуры речи.

Ключевые слова: лингвистическая компетенция, родной язык, начальное образование, 3-й класс, фонетика, лексика, грамматика, речевая деятельность, методы обучения, культура речи.

Annotation: This article highlights the theoretical and practical foundations of developing students’ linguistic competencies in 3rd-grade native language lessons. The study analyzes the essence and content of linguistic competence, its structural components, and its role in primary education. Furthermore, effective methods and techniques aimed at strengthening students’ phonetic, lexical, and grammatical knowledge, as well as developing their speech activities in native language classes, are described. The results of the study are important for fostering students’ conscious

understanding of language phenomena, independent thinking, and the formation of speech culture.

Key words: linguistic competence, native language, primary education, 3rd grade, phonetics, vocabulary, grammar, speech activity, teaching methods, speech culture.

Zamonaviy ta'lim tizimida shaxsni har tomonlama rivojlantirish, uni mustaqil fikrlaydigan, nutqi ravon, muloqotga kirisha oladigan va jamiyatda o'z o'rniga ega bo'lgan yetuk inson sifatida tarbiyalash asosiy strategik maqsadlardan biri hisoblanadi. Ushbu jarayonda til va nutq masalasi alohida o'rin tutadi, chunki til inson tafakkurining shakllanishi, bilimlarni egallash va ijtimoiy munosabatlarni amalga oshirishning eng muhim vositasidir. Shu sababli umumiy o'rta ta'lim tizimida, ayniqsa, boshlang'ich sinflarda ona tili fanini o'qitish jarayonida o'quvchilarning lingvistik kompetensiyasini shakllantirish masalasi dolzarb ilmiy-pedagogik muammo sifatida qaralmoqda.

Lingvistik kompetensiya tushunchasi pedagogika va tilshunoslik fanlari tutashgan nuqtada vujudga kelgan bo'lib, u o'quvchining til tizimini ongli ravishda anglash, til birliklarining tuzilishi va vazifalarini bilish hamda ushbu bilimlarni nutqiy faoliyat jarayonida to'g'ri, maqsadga muvofiq va samarali qo'llay olish qobiliyatini ifodalaydi. Lingvistik kompetensiya faqat grammatik qoidalar yoki til birliklari haqidagi nazariy bilimlar majmui bilan cheklanmaydi, balki o'quvchining real nutqiy vaziyatlarda ushbu bilimlardan foydalana olish darajasini ham belgilaydi. Shu jihatdan u zamonaviy ta'lim mazmunining asosiy tarkibiy qismi hisoblanadi.

Boshlang'ich ta'lim bosqichi o'quvchining shaxs sifatida shakllanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Aynan shu bosqichda bolaning nutqi, tafakkuri, tilga bo'lgan munosabati va muloqot madaniyati shakllana boshlaydi. 3-sinf davri o'quvchilarning nutqiy rivojlanishida faol bosqich bo'lib, bu davrda so'z boyligi tez kengayadi, grammatik tuzilmalarni ongli o'zlashtirish jarayoni kuchayadi, og'zaki nutq bilan bir qatorda yozma nutq ham izchil rivojlanadi. Shu sababli 3-sinf ona tili darslarida lingvistik kompetensiyani shakllantirish masalasini ilmiy asosda tashkil etish alohida ahamiyat kasb etadi.

Leksik kompetensiya o'quvchining lug'at boyligi, so'zlarning ma'nosini to'g'ri tushinishi, sinonim, antonim va ko'p ma'noli so'zlarni farqlay olishi hamda ularni nutqiy vaziyatga mos holda qo'llay bilishi bilan tavsiflanadi. 3-sinf o'quvchilarida faol va passiv lug'at o'rtasidagi farq sezilarli bo'lishi mumkin. Shu sababli ona tili darslarida so'z ustida ishlash, matn asosida lug'at boyligini oshirish, so'zlarning ko'chma ma'nolarini tushuntirishga qaratilgan mashqlar tizimli ravishda tashkil etilishi zarur.

Kompetensiyaviy yondashuvning ta'lim mazmuniga joriy etilishi bilan lingvistik kompetensiya tushunchasining didaktik talqini yanada boyidi. An'anaviy

yondashuvlarda ona tili darslari ko‘proq qoidalarni yodlash, mashqlarni mexanik bajarishga yo‘naltirilgan bo‘lsa, kompetensiyaviy yondashuvda til birliklarini anglash–qo‘llash–baholash zanjiri asosida o‘zlashtirish ustuvorlik kasb etadi. Bu jarayonda o‘quvchi passiv tinglovchi emas, balki faol ishtirokchi sifatida namoyon bo‘ladi; u til hodisalarini kuzatadi, taqqoslaydi, umumlashtiradi va nutqiy vaziyatda qo‘llaydi.

Lingvistik kompetensiyaning nazariy modellarida (til tizimi modeli, nutqiy faoliyat modeli, kommunikativ vaziyat modeli) umumiylik shundaki, barchasi tilni harakatdagi tizim sifatida talqin qiladi. Boshlang‘ich ta‘lim uchun bu juda muhim: o‘quvchi tilni “tayyor qoidalar to‘plami” sifatida emas, balki fikrni ifodalash vositasi sifatida idrok etadi. Shuning uchun 3-sinf ona tili darslarida lingvistik kompetensiyani shakllantirishda nutqiy vaziyatlarni modellashtirish (savol-javob, suhbat, rolli o‘yinlar, matn asosida muhokama) samarali hisoblanadi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida lingvistik kompetensiyani shakllantirishda motivatsiya muhim omil hisoblanadi. O‘quvchi tilni o‘rganishga qiziqmasa, eng mukammal metod ham kutilgan natijani bermaydi. Shu bois ona tili darslarida qiziqarli matnlar, bolalar hayotiga yaqin mavzular, ijodiy topshiriqlar (hikoya davom ettirish, sarlavha qo‘yish, dialog tuzish) keng qo‘llanishi zarur. Bu yondashuv o‘quvchilarning nutqiy faolligini oshiradi va lingvistik kompetensiyaning tabiiy rivojlanishini ta‘minlaydi.

Lingvistik kompetensiya va nutqiy faoliyat turlari (tinglash, gapirish, o‘qish, yozish) o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni alohida ta‘kidlash lozim. Tinglash orqali o‘quvchi fonetik va leksik birliklarni idrok etadi; gapirish jarayonida ularni faol qo‘llaydi; o‘qish orqali tilning yozma shaklini anglaydi; yozish esa grammatik va uslubiy kompetensiyani chuqurlashtiradi. 3-sinf ona tili darslarida ushbu faoliyat turlarining integratsiyalashgan holda tashkil etilishi lingvistik kompetensiyaning kompleks rivojlanishiga xizmat qiladi.

Lingvistik kompetensiya — bu o‘quvchining til haqidagi bilimlari, nutqiy ko‘nikmalari va ularni amaliyotda qo‘llash qobiliyatining yaxlit tizimidir. Uni 3-sinf ona tili darslarida shakllantirish ilmiy asoslangan metodlar, kompetensiyaviy yondashuv va o‘quvchilarning yosh-psixologik xususiyatlarini hisobga olishni talab etadi. Aynan shunday sharoitda lingvistik kompetensiya barqaror, ongli va samarali tarzda rivojlanadi hamda o‘quvchining keyingi ta‘lim bosqichlari uchun mustahkam poydevor yaratadi.

Boshlang‘ich ta‘lim bosqichida o‘quvchilarning nutqiy rivoji ta‘lim jarayonining eng muhim natijalaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, 3-sinf davri o‘quvchilarning nutqi sifat va mazmun jihatidan sezilarli darajada rivojlanadigan bosqich bo‘lib, bu davrda lingvistik kompetensiyani shakllantirish o‘quvchining keyingi ta‘lim bosqichlarida muvaffaqiyatli o‘qishi uchun muhim poydevor yaratadi. Nutq — shaxs tafakkurining tashqi ifodasi bo‘lganligi sababli, nutqiy rivojlanish darajasi o‘quvchining fikrlash

qobiliyati, bilimlarni o'zlashtirish tezligi va ijtimoiy muloqotga kirishish darajasi bilan bevosita bog'liqdir.

Lingvistik kompetensiyaning nutqiy rivojlanishga ta'siri o'quvchilarning nutqiy mustaqilligi bilan ham bog'liqdir. Nutqiy mustaqillik o'quvchining o'z fikrini tayyor namunalar asosida emas, balki mustaqil ravishda ifodalay olishi bilan belgilanadi. 3-sinf o'quvchilarida bu ko'nikma asta-sekin shakllanadi. Ona tili darslarida savollarga to'liq javob berish, o'z fikrini asoslash, hikoya tuzish kabi topshiriqlar o'quvchilarning nutqiy mustaqilligini oshiradi. Bu jarayonda lingvistik kompetensiya o'quvchining tayanch vositasi bo'lib xizmat qiladi.

3-sinf o'quvchilari nutqini rivojlantirishda lingvistik kompetensiyaning ahamiyati psixologik jihatlar bilan ham chambarchas bog'liqdir. Ushbu yosh davrida bolalarda o'ziga ishonch, o'z fikrini bildirishga intilish kuchayadi. Agar o'quvchi til birliklarini yetarli darajada bilmasa yoki nutqiy xatolardan qo'rqsa, u muloqotdan chekinishi mumkin. Lingvistik kompetensiya esa o'quvchida nutqiy ishonchni shakllantiradi, uni faol muloqotga undaydi. Natijada o'quvchining ijtimoiy faolligi va psixologik barqarorligi oshadi.

Nutqiy rivojlanishda nutq madaniyati masalasi ham muhim o'rin tutadi. Nutq madaniyati adabiy til me'yorlariga rioya qilish, so'zlarni o'rinli qo'llash, fikrni odob doirasida ifodalashni nazarda tutadi. 3-sinf o'quvchilarida nutq madaniyati lingvistik kompetensiya asosida shakllanadi. Ona tili darslarida adabiy til namunalaridan foydalanish, ifodali o'qish, dialog va monolog mashqlarini bajarish orqali o'quvchilarning nutq madaniyati rivojlanadi.

1. Saidahmedov N.S. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2018. – 256 b.
2. Matchonov S., Usmonova M. Boshlang'ich sinflarda ona tilini o'qitish metodikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2019. – 228 b.
3. G'afforov A., Rahimov Sh. Ona tili ta'limi nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Navro'z, 2020. – 312 b.
4. Abdullaeva M. Boshlang'ich ta'limda kompetensiyaviy yondashuv. – Toshkent: Akadernashr, 2021. – 184 b.